

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ
ИНСТИТУТУ**

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

К.КАРАСАЕВ АТЫНДАГЫ БИШКЕК ГУМАНИТАРДЫК УНИВЕРСИТЕТИ

Д.10.18.575 Диссертациялык кеңеш

Кол жазма укугунда
УДК : 82-1/-9:82-1(575.2)(043.3)

ЖАПАРАКУНОВ УЛУКБЕК КУРМАНБЕКОВИЧ

**ТОКТОСУН САМУДИНОВДУН ПОЭЗИЯСЫНДАГЫ ЖАНРДЫК
ЖАНА СТИЛДИК ИЗДЕНУУЛӨР**

10.01.01 – кыргыз адабияты

**Филология илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациялык иштин
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2019

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кыргыз адабияты бөлүмүндө аткарылды

Илимий жетекчиси: филология илимдеринин доктору, профессор
Акматалиев Абдылдажан Амантурович

Расмий оппоненттер: филология илимдеринин доктору, профессор
Үкүбаева Лайли

филология илимдеринин кандидаты, доцент
Майрыкова Мээрим

Жетектөөчү уюм: К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты кафедрасы. Адрес: 722200; Каракол ш., Ж.Абдырахманов көчөсү, №103.

Диссертациялык иш 2019-жылдын **29-мартында** саат 15.00 до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д.10.18.575 Диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а

Диссертациялык иш менен КР УИАнын борборлоштурулган илимий китепканасынан (дареги: Бишкек шаары, Чүй проспекти, 265а) жана <http://dk-aytmatov-ilim.tk> сайтынан таанышууга болот

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы
филология илимдеринин кандидаты**

Ыйсаева Н.Т.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз адабиятында көптөгөн ырлары, балдарга арналган поэтикалык саптары, пародиялары менен 60-70-жылдары кыргыз поэзиясына келген Токтосун Самудинов көркөм сөз өнөрүнө аралашып, тынымсыз изденүү түйшүгүндө жүргөнүнө 60 жылга жакын убакыт өттү. Бул аралыкта “Тоолор гана көрүшпөйт” (1971-ж.), “Салам кат” (1974-ж.), “Ат чабыш” (1976-ж.), “Мээр чөп” (1979-ж.), “Алтын сырга” (1981-ж.), “Жашынмак” (1984-ж.), “Бешик ыры” (1986-ж.), “Кол чатыр” (1989-ж.) ж.б. он жети ыр жыйнагын окурмандарына сунуштап, алгылыктуу чыгармачылык ийгиликтерди жаратып келүүдө. Акындын чыгармалары жанрдык жана тематикалык жактан да ар түрдүү. Т.Самудиновдун адабий көркөм дөөлөттөрүн илимий анализге алуу менен чыгармаларынын идеялык-тематикалык ар түрдүүлүгүн, көркөм-эстетикалык динамикасын, поэтикалык өзгөчөлүктөрүн талдоого алуу, акындын чыгармачылык жолун өз мезгилинин адабий процесси менен тыгыз байланышта, адабий өнүгүүнүн контекстинде караштыруу, кыргыз адабиятында ээлеген ордун белгилөө, ийгиликтери менен мүчүлүштүктөрүн системалуу изилдеп, кыргыз поэзиясына кошкон салымын белгилеп көрсөтүү учурдун талабы.

Токтосун Самудиновдун чыгармалары тууралуу мурда-кийин айрым газета-журналдык макалалар [Муратов А. //Кыргызстан маданияты. – 1988. - №5; Абдылдаев Ж. Адам болуу, акын болуу бактысы //Кыргыз руху. – 2011. – 16-сентярь; Даутов К. Издегеним тубаса акын, тунук поэзия. – Бишкек, 2008] жарык көрүп келген. Мындан сырткары адабияттын айрым маселелерин талдоого алган илимий эмгектерде бирин-экин акындын ырлары тууралуу ойлор, пикирлер, талдоолор кезигет. Мисалы, адабиятчы Ү.Култаева “Азыркы балдар поэзиясы” деген эмгегинде акындын балдар ырларын талоого алып, кыскача өмүр баянына токтолгон. Эмгекте көбүнчө Т. Самудиновдун балдар ырларынын таалим-тарбиялык мааниси, жаш муундарды мекенчил, ары акыл-эстүү кылып тарбиялоодогу акындын ырларынын орду жана мааниси тууралуу өз пикирлерин билдирген [Култаева Ү. Азыркы балдар поэзиясы. – Бишкек, 2012]. Мындан сырткары К.Мамбеталиев “Кыргыз адабиятындагы сатира жана юмор” аталышындагы эмгегинде акындын пародияларына, сатиралык ырларына токтолуп, адабий анализ жасаган ж.б. [Мамбеталиев К. Кыргыз адабиятындагы сатира жана юмор. – Бишкек, 2012]. Мына ушул өндүү акындын чыгармалары тууралуу макалалар, кыскача кайрылуулар, талдоолор Т.Самудиновдун акын катары чыгармачылык бейнесин толук ачып берди дегенден алыс болушубуз керек. Мындан улам акындын кыргыз поэзиясына кошкон салымы толук илимий талдоого алынып, аны балдар акыны, адабий пародия жанрынын баштоочуларынын бири катары мүнөздөө, ырларынын стилдик, жанрдык бөтөнчөлүктөрүн ачып берүү учурдын талабы. Иштин актуалдуулугу да ушунда.

Диссертациянын темасынын негизги илимий иштер менен болгон байланышы. Илимий изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институнунун илимий иштеринин планы менен дал келет.

Изилдөөнүн максаты Токтосун Самудиновдун адабий мурастарын илимий талдоодон өткөрүп, идеялык-тематикалык, жанрдык-стилдик, көркөмдүк-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн талдоо аркылуу жалпы чыгармачылыгына баа берүү. Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй милдеттерди алдыбызга койдук:

- Токтосун Самудиновдун адабий бейнесин ачып берүү, акын катары калыптанышына таасир эткен жагдайларды кыргыз адабиятынын өнүгүү тенденциясынын алкагында кароо;
- жалпы ырларындагы поэтикалык чеберчилигин, көркөмдүк изденүүлөрүн анализдөө аркылуу чыгармачылык эволюциясын көрсөтүү;
- акындын ырларынын идеялык багытын, тематикалык өзгөчөлүктөрүн анализдөө;
- балдарга арналган ырларынын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик бөтөнчөлүктөрүн ачып берүү;
- Токтосун Самудиновдун көркөм-эстетикалык табылгаларын, поэтикалык чеберчилигин талдоо аркылуу чыгармачылыгындагы пародия жанрынын ордун жана өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
- учурдун талабына жараша илимий жол менен бизге чейинки айтылган ой-пикирлерди анализдөө, өз аргументтерибизди ортого салуу.

Илимий иштин жаңылыгы диссертацияда Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгы алгач ирет толук жана ырааттуу изилденгенине негизделет. Алгач ирет акындын чыгармачылык эволюциясы, анын чыгармаларынын идеялык-тематикалык, жанрдык-стилдик, көркөм-эстетикалык изденүүлөрү конкреттүү талдоолор аркылуу аныкталып, тиешелүү жыйынтыктар чыгарылат. Кыргыз поэзиясынын өнүгүүсүнүн алкагында Т.Самудиновдун чыгармачылык бейнеси талданып, балдар акыны жана пародия жанрын баштоочулардын бири катары мүнөздөлүшү илимий иштин жаңылыгын көрсөтүп турат.

Изилдөөнүн илимий-теориялык мааниси. Кыргыз поэзия жанрынын өкүлү Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгы боюнча айтылган ой-пикирлер илимий изилдөөнүн алгачкысы катары мындан кийинки изилдөөчүлөргө таяныч болуп бермекчи. Ошондой эле акындын чыгармачылык өзгөчөлүгүн, индивидуалдуулугун түшүнүүгө өбөлгө болмокчу.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктарын жана материалдарын Т.Самудиновдун жеке чыгармачылыгын үйрөнүүдө, окуу куралдарын жазууда, атайын курстарды өтүүдө, дипломдук, курстук иштерди жазууда колдонсо болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- Токтосун Самудинов – адабий камылгасы жетик, таланттуу акын.

- Акын “Тоолор гана көрүшпөйт” (1971-ж.), “Салам кат” (1974-ж.), “Ат чабыш” (1976-ж.), “Мээр чөп” (1979-ж.), “Алтын сырга” (1981-ж.), “Жашынмак” (1984-ж.), “Бешик ыры” (1986-ж.), “Кол чатыр” (1989-ж.) ж.б. он жети ыр жыйнагы менен кыргыз поэзиясынын өнүгүүсүнө өз саламын кошо алды;

- Токтосун Самудинов – кыргыз поэзия жанрында өзүнө ылайык жанрдык, стилдик, көркөмдүк өзгөчөлүккө ээ акын;

- “Ат чабыш”, “Мээр чөп”, “Алтын сырга”, “Жашынмак”, “Бешик ыры”, “Кол чатыр” ж.б. балдарга арналган ыр жыйнактары менен кыргыз балдар адабиятынын өнүгүшүнө барандуу салым кошуп балдар акыны катары өзүн тааныта алды;

- Токтосун Самудинов кыргыз пародия жанрынын баштоочуларынын бири. Анын “Сүзөнөөк ырлар, же 101 пародия” деп аталган жыйнагы кыргыз адабиятынын пародия жанры боюнча төл китеп катары кабыл алынып келүүдө;

- Токтосун Самудинов кыргыз поэзия жанрын идеялык-тематикалык, жанрдык, көркөм-эстетикалык жактан байытууга салым кошуп, адабияттын тарыхында өз ордун таба алды.

Изилдөөчүнүн илимге кошкон салымы. Диссертациялык иште каралган маселелерди, коюлган максат-милдеттерди чечмелөөдөгү эмгектерди ситемалаштыруу иштери жана иликтөө иштерин бүгүнкү күндүн көз караштары менен кароо изилдөөчүнүн жекече салымы болуп эсептелет.

Илимий иштин апробацияланышы жана жыйынтыктарынын жарыяланышы: Диссертациялык иштин илимий жыйынтыктары республикалык жана эл аралык илимий конференцияларда баяндалган. Иш боюнча Кыргызстандын илимий журналдарына 12 ал эми РИНЦ системасында 2 макала жарыяланды. Жалпы баллы: **125 балл.**

Диссертациянын түзүлүшү: Диссертация үч бөлүмдөн, киришүү, корутунду жана колдонулган адабияттардан турат. Иштин көлөмү 151 бет.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын киришүү бөлүмүндө теманын актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык баалуулугу, коргоого сунушталган жоболор, изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы чагылдырылды.

Диссертациянын 1-бөлүмү **“ТОКТОСУН САМУДИНОВДУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЭВОЛЮЦИЯСЫ”** деп аталат. 50-60-жылдардан тартып кыргыз совет адабияты жаңы бийиктерге көтөрүлүп, жалпыдан жекеге, фольклордук ой жүгүртүдөн профессионалдык бийиктерге көтөрүлүп, жанрдык-стилдик жактан изденүүлөр орун алып, адабият майданында жаш, амбициалуу жаштар пайда болгон. Кыргыз совет адабияты 40-50 жылдын аралыгында көптөгөн оош-кыйыш мезгилдерди башынан кечирип, дүйнөлүк адабияттын үлгүлөрүн өздөштүрүп, алардан таасирленип, мезгил-убакыттын өтүшү менен өзөгүндө жаткан идеяны синирип, жаңы

тепкич, жаңы бийиктерге көтөрүлдү. Дал ушул мезгилде кыргыз адабиятына (анын ичинен поэзияга) С. Эралиев, С. Жусуев, Т. Кожомбердиев, О. Султанов, М. Абылкасымова, Р. Рыскулов, Ж. Мамытов, Т. Самудинов сыяктуу жоон топ жаш калемгерлер жаңы стил, жаңы ыкма, жаңы темалар менен ар тараптуу жаш таланттар келип кошулган.

Токтосун Самудинов 1971-жылы “Тоолор гана көрүшпөйт” деген алгачкы ыр жыйнагын чыгаруу менен «лирик акын» катары тушоосу кесилип, кыргыз поэзиясына келип кошулат. Акын-жазуучулардын чыгарма жаратышы ошол учурга, коомдук-саясий абалга, жеке жашоо турмушуна, өйдө-төмөн жагдайга байланыштуу болот. “Акын жазып жаткан нерсени өзү жон териси менен сезип-туюп, анан аң-сезиминен, жүрөгүнөн өткөрүп, андан соң чыгарма жаратканда гана окурман жүрөгүнөн орун таап, акындын эле карандай кайгы-кубанычы эмес окурмандын да кайгы-кубанычына айланат” [Исаева С. Азыркы кыргыз поэзиясы тууралуу этюддар. – Бишкек, 2013. – 180-бет]. Токтосун Самудиновдун лирикаларын көбүнесе жеке тагдырына байланыштырсак болот. Акындын алгачкы лирикалык чыгармалары көбүнчө Ата-Журт темасына арналып, эли-жерин сүйүү, Ата Мекенин көздүн карегиндей сактоо идеяларынын көтөрүлүшү акындын балалыгы согуш жылдарына туш келишине байланыштуу.

Токтосун Самудинов 1941-жылы 5-сентябрда Чүй өрөөнүндө жарык дүйнөгө келген. Болочок акындын төрөлүшүнөн көп узабай атасы Самудин кан майданга аттанып, 1945-жылы январь айында согушта курман болгон. Бул тууралуу “Балалыкка кайрылуу” деген чыгармасында толук чагылдырылган:

Ойлогондо ысып чыгып таманың,

Атакенди тосоор күндү самадың.

Билген жоксуң сагындырып түбөлүк,

Ошо бойдон үйгө кайтпай калаарын. [Самудинов Т. Бешик ыры. – Фрунзе, 1986. – 28-бет].

Акындын бала чагы жалпы журт кыйналып турган Улуу Ата Мекендик согуш учуруна туура келип, ал кездеги элдин азабын өз көзү менен көрүп, өзү да аны башынан өткөзүп, “Жетим эрте жетилет” демек, акындын чыгармачылык жактан дагы эрте жетилиши, балдар акыны болуп калыптанышына балалык чагында башынан өткөргөндөрү чоң түрткү болгондугу чыгармаларында таасын байкалып турат. “Бала чагым чолок шымчан жылаңайлак, Шүүдүрүмдө таңда туруп уй айдап” – деп акын ал учурду ырларына камтыган. Согуш жылдары атасын, агасын күткөн жаш жеткинчектер менен бирге турмуштун оор сыноосун башынан кечириш. Курбу-курдаштарынын ошол учурдагы ой жүгүртүүлөрү, балалык аруу тилектери, үмүттөрү, кыялдары, муңу, көз жаштары сыяктуу турмуштук шарт кийин Токтосун Самудиновду көп кырлуу акын (лирик, балдар акыны, пародист, котормочу акын) болушун шарттады.

Т. Самудиновдун ыр жазып калышына согуш гана себепкер болгон дегенден алыспыз. Дээрлик көп калемгерлер көркөм адабиятка аралаша

баштагандан тарта ыр жазып, акындык кесипти аркалоо менен баштаган. Анткени кыргыз эли табиятынан ыр жандуу эл болгондуктан кара сөз менен иштегенге караганда уйкаштырып, жамактап ыр чыгарганга жакыныраак болгон. Ошондуктан кыргыз профессионал адабиятынын алгачкы жылдарында адабий чөйрөгө аралашкан калемгерлер дээрлик көпчүлүгү ыр жазуу менен башташкан. Мезгил-убакыттын өтүшү менен поэзиянын табияты фольклордук ырларга караганда алдаганча башкача экенин баамдашып, кара сөз менен жазылган чыгармаларды байкап көрүшкөн. Т.Самудинов дагы «Тоолор гана көрүшпөйт» (1971), «Салам кат» (1974), «Ат чабыш» (1976), «Мээр чөп» (1979), «Алтын сырга» (1981) сыяктуу жыйнактары менен акын катары адабиятка келди. Бул ыр жыйнактарында бир-эки пародиялык жанрдагы ырлары орун алып, 1981-жылы чыккан «Алтын сырга» аттуу чакан жыйнагында бир главаны пародия жанрына арнаган. Акырындап отуруп, лирик акындан балдар адабиятына жана кийинчерээк пародияга өтө баштаган десек болот.

Жогоруда белгилегендей, анын алгачкы «Тоолор гана көрүшпөйт» деген ыр жыйнагында баардык совет жаштары сыяктуу эле коомдук-саясий кырдаалга жараша коммунизмдин, партиянын саясатын даңктап, чакырык-ураан менен коштолгон «Туулган күн», «Күтөт жаңы эрдиктер», «Панфиловчу барчындар», «Акыркы сөз» сыяктуу ырлары орун алып, чакырык, агитациялык мүнөздөгү поэтикалык саптар жаралган. Бул жыйнагы акын катары алгачкы саамалык болгондуктан көркөмдүк жактан, стилдик жактан айрым мүчүлүштүктөрү болгонун айтып кетүү да орундуу. Мисалы, ойлор чар-жайыт айтылып, логикалык ыраатуулук, курулай ураан-чакырык сыяктуу нерселер орун алган. Ырларынын куплеттери толук бир айтайын деген ойлордон алыс болуп, чар-жайыттуулукка алдырып койгон. Бүткөн бир ойду бере албай, жыйынтыктоочу саптар жайылып кеткен. Бирок ыр жыйнагындагы жакшы көркөм табылгалардын бири Т. Кожомбердиевге, экинчиси О. Султановго жазылган эки пародиясы өзгөчө баага арзыйт:

Көл да мас, деңиз да мас, талаа да мас,

Тоо да мас, дарак да мас, калаа да мас.

Чалдар мас, кемпирлер мас, бала да мас... [Кожомбердиев Т. Жаштык. – Фрунзе, 1968. – 43-бет.] Т.Кожомбердиевдин бул саптарына Т.Самудинов “Массалык мас” аталыштагы пародиясы:

Коңшунун уулу менен энеси мас,

Чынжырын үзүп кеткен дөбөтү мас.

Бая эле сопсоо келген абышканын,

Кийилбей азыр минтип көлөчү мас. [Самудинов Т. Тоолор гана көрүшпөйт. – Фрунзе, 1971. – 31-бет.] – деп Т.Кожомбердиевдин ырын пародияга салган. Бул пародия лирикалык ырларына караганда ойлордун ыраатуулугу, уйкаштык, сүйлөм түзүү өзгөчөлүктөрү бар. Алгачкы жарыяланган жыйнагындагы 30-35 чамасындагы лирикалык ырларынын көркөмдүк, идеялык таасирдүүлүгү жагынан эки пародиясына караганда бир аз чабалыраак жазылган.

Андан кийинки жарык көргөн «Салам кат» (1974), «Ат чабыш» (1976) деген жыйнактары эки жыл аралыктары менен жарык көрсө да «Тоолор гана көрүшпөйт» деген жыйнагына караганда алда канча жыйынтыктуу, ойлуу акын катары, көтөргөн маселелерди жазууда ойдун ачыктыгы, сүрөттөөлөрдүн көркөмдүгү менен айырмаланып турат. «Ата-журт», «Мекенди сүйүү», «Бийик уч кыялымдын көгүчкөнү», «Эне тил» аттуу ж.б. ырлары ата-журтту ыйыктоо, эли-жерин, эне-тилин барктоо эл алдындагы милдет деген ойлорду көтөрүп, ураан-чакырык ой-жүгүртүүдөн тереңге кирип, реалисттик нукка багыт алып, көркөм-эстетикалык жактан кыйла жетиле баштаган.

Диссертациянын II бөлүмү **“КЫРГЫЗ БАЛДАР АДАБИЯТЫНЫН ӨНҮГҮШҮНӨ ТОКТОСУН САМУДИНОВДУН КОШКОН САЛЫМЫ”** деп аталып, эки параграфтан турат.

2.1 “Токтосун Самудиновдун балдар адабиятындагы орду” – деп аталган параграфта кыргыз балдар адабиятындагы Токтосун Самудиновдун көркөм табылгалары, өзгөчөлүктөрү, орду талдоого алынат.

Проза жанрындагы балдар адабиятынын башаты жыйырманчы жылдардын аягына, отузунчу жылдардын башына барып такалса, ал эми поэзия жанрында балдар адабиятынын башталышы мындан бир аз кечирээк отузунчу жылдарга туура келет. Себеби элдик баалуу мурастарды кылдат сактап жана аларды жайылтып келген Тоголок Молдонун (Байымбет Абдрахмановдун) “Торпогум”, “Ботосу өлгөн төө”, “Бөрү менен түлкү” сыятуу чыгармалары отузунчу жылдардын аягында гана жарыкка чыга баштаган. А. Токомбаевдин 1936-жылы чыккан “Канаттуу достор”, “Биздин китеп” ж.б. ырларына удаалаш эле К. Маликовдун, Ж. Бөкөмбаевдин, К. Акиевдин балдар ырлары балдар поэзиясын жандандыра баштаган. Бул багытта А.Осмонов, Минин Алыбаев (“Маданият биздин дос”, “Жүргүлө музей көрөлү”, “Коён, тоок багалы”) Турар Кожомбердиевдер (“Көлчүктөгү ай”) өз чыгармалары менен балдар адабиятына чоң жаңылык алып келди. Т.Кожомбердиевге удаалаш эле Каныбек Жунушев дагы балдар поэзиясына аралашып, тун жыйнагын “Боёкчу” деген аталышта 1964-жылы басмадан чыгарган. Ал учурда акын жыйырма үч жашта гана болгон.

Комбайнды көргөндө,

Чычкан минтип ойлонду.

Буудайдын баарын жей бербей,

Бизге деле койбойбу, – деген сыяктуу саптары менен айыл турмушундагы техниканын мыктылыгын чагылдырган мыкты ырларды жаратып, балдар поэзиясынын байышына (кеңиришине) өз салымын кошо алды. Бул тармакка Байтемир Асалалиев менен Жакыпбек Абдылдаев алтымышынчы жылдары келип аралашты. Аты аталган акындар сабын Жолон Мамытов дагы толуктап, аз жазып бирок сапаттуу ырлары менен балдар поэзиясынын бир тепкичке көтөргөн. Жаңы ысымдар гана пайда болбостон башкалардыкына окшобогон жаңы ырлар да жаралып, балдар поэзиясы аз да болсо өнүгүү жолунда багыт алды.

Балдар поэзиясын башталышына, түптөлүшүнө, калыптанышына жана өнүгүшүнө чоң салым кошкон акындардын катарын акын Токтосун Самудинов дагы толуктады.

Токтосун Самудинов балдар адабияты чөйрөсүнө 70-жылдары баш багып, азыркы убакка чейин балдар ырлары менен алпурушуп, өмүрүн дээрлик көпчүлүгүн балдар ырларына арнаган. Албетте, акындын лирикалары, пародиялары дагы кыргыз адабиятында өз ордун тапкан. Эгер салыштырмалуу түрдө карай турган болсок пародияларына, лирикаларына караганда балдар ырларына көбүрөөк басым кылып келет. Буга акындын “Байчечекей” аталыштагы балдар журналынын 1979-жылдан тартып үзгүлтүксүз жарык көрүп келе жатышына түздөн-түз аралашып, башкы редакторлук милдетти аркалап келе жатышы себеп болгон. Токтосун Самудинов журналды жарыкка чыгарууда жеке уюштуруучулук ишмердүүлүгүнөн сырткары таланттуу, кичинекей жеткинчектердин назик жан-дүйнөсүн түшүнгөн, аларга кубаныч тартуулай ала турган акын катарында да терең жоопкерчилик менен иш алпарып келет. “Байчечекей” журналы акындын мээнеттүү, ары татаал уюштуруучулук кызмат менен чыгармачылыкты айкалыштыруусунан улам турмуш сыноосунун оошкыйыш мезгилдерине моюн сунбай көп жыл жеткинчектерге кубаныч тартуулай алды. Аталган журнал Токтосун Самудиновго жеке эле түйшүк эмес, чыгармачылыгынын, айрыкча, балдар ырларынын бөбөктөргө жетишине, кеңири тарашына чоң өбөлгө болуп бере алды. Анткени акындын бөбөктөргө арналган ырлары алгач Байчечекей журналына жарыяланып, андан соң гана топтолуп китеп болуп басылып келген. Мына ушундай эриш-аркактуу чыгармачылык жол Токтосун Самудиновду балдар акыны катары такшалта алды десек болот.

Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгы тууралуу адабиятчы Үмүт Култаева өз эмгегинде: “Токтосун Самудинов бала сүйгөн акын. Ансыз акындын ырларына бөбөктөр мынчалык тартылмак эмес. Самудиновдогу ушул улуу касиет аны балдар адабиятынан татыктуу орун алышынын пайдубалы болуп эсептелет” – деп жазат [Култаева У. Кыргыз балдар поэзиясы. – Бишкек, 2012. – 112-бет]

Кыргыз балдар поэзиясынын жанрдык-стилдик жактан байышына, өнүгүшүнө Т.Самудиновдун кошкон салымы чоң. Жаш балдардын тилин, ой-жүгүртүүсүн, ички дүйнөсүн, психологиясын өстүрүү үчүн түмөн түйшүк менен, изденүү менен көркөм-эстетикалык таасири күчтүү чыгарма жаратуу кыйын. Тематикалык, жанрдык, стилдик өзгөчөлүктөрү менен айырмаланган **акро ыр, анаграмма, кроссворд ыр, лотогрифтер, метаграмма, сөз оюндары, суроолуу ырлар, табышмак ырлар, түшүндүрмө ырлар, шарадалар, шрифтограмма** сыяктуу түрлөрү акындын балдарга арналган чыгармаларында кеңири кездешет.

“Акро ыр” грек тилинен келген, “четки ыр” деген маанини берет. Ыр сабынын башындагы тамгаларды жогортон төмөн карай окуганда, көбүнчө ырдын кимге арналгандыгын же ким тарабынан жазылгандыгын билдирет же

болбосо дагы бир башка сөз келип чыккан тартипте түзүлөт. Дүйнөлүк адабияттын тарыхында акро ыр байыркы доордо эле пайда болуп, азыркы мезгилге чейин колдонулуп келген ыкма. Мындай формадагы ыр кыргыз поэзиясында Т.Самудиновго чейин А.Токомбаев “Жашасын жаз”, Ж.Мамытов “Акро ыр” аталыштагы ырларын кезиктиребиз. Ал эми кыргыз балдар поэзиясында акро ырды кичинекейлерге сунуштоо жагынан Т.Самудинов биринчи болду. Акындын мындай ырлары балдарды ой-жүгүртүүсүн өстүрүп, ошону менен бирге чыгарманын тексти менен иштөөгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Бапестеп бодо мал баккан,
Аракетчил, кайратман.
Дайыма жеңип мелдеште,
Айранын, сүтүн жайнаткан.
Чарбанын андай адамын,

Ырысы тоо деп санагын. [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү.— Бишкек, 1991. – 117-бет]

Бул ырдын алты сабынын ар биринин баш тамгаларын кошкондо: “бадачы”— деген сөз келип чыгат. Бала мындай оюн-ыр аркылуу маанисин жакшы билбеген сөздөрдүн да маанисин таанып билүүгө өбөлгө болот.

Т. Самудиновду акын менен катар мугалим деп айтууга да болот. Анткени, өмүрлүк да, чыгармачылык да жолу билим берүүгө, мектепке шайкеш, ажырагыс байланышта келе жатканы маалым. Ал эми жалаң кенже курактагы балдарга ылайыкталган «Жашынмак», «Кол чатыр», «Чаң баспасын сөздөрдү» деген жыйнактарындагы ырлары башталгыч класстын окуучуларынын «Алиппе» жана класстан тышкары окуу китептерин түзүүдө илимпоз-педагогдор үчүн табылгыс базалык материал дешке болот. Акындын балдарга арналган ырларынын ичинен оюн ырлары, табышмак ырлары, тамашакөй ырлары акынды балдар поэзиясынын мыкты чебери катары көрсөтүп турат.

2.2 “Акындын балдар ырларынын таалим-тарбиялык жана таанып билүүчүлүк мааниси” аталган экинчи параграфта, балдарга арнап жазган ырларынын таанып-билүүчүлүк, тарбиялык мааниси талдоого алынат. Бул багытта акын катары Токтосун Самудинов бир нече милдеттерди мойнуна алган. Мисалы: тамга таанытуучу, билим берүүчү, табышмак табуу үчүн кандайдыр бир ыкма менен жеңилдетүүчү, ой жүгүртүү чабытын өстүрүүчү ырларды жараткан. Буга «Эки ирээттен кайтала» ырын мисал алсак болот:

Ойногонсуп жашынмак,
Сөздөр сөзгө бекинет.
Бир муунун бир сөздүн,
Кайталасаң эки ирет.
Жаңы сөздөр жаралып,

Жандырмагы чечилет. [Самудинов Т. Ар бакчадан бирден гүл. — Бишкек, 2012. – 154-бет.] Мисалы: “шакшак”, “булбул”, “борбор”, “тартар”,

“акак”, “үпүп”, “үлүл” деген сыяктуу сөздөрдү таптырыш үчүн атайын кылдат иштеп уйкаштык аркылуу “бор” деген сөздү эки жолу кайталаса башка маанидеги сөз келип чыгаарын берет. Кичинекей балдарга ушундай жөнөкөй саптар менен баяндоо балдар акынынын негизги милдеттеринин бири.

Акындын калеминен таандык **логогрифтер, шарада, анаграмма** сыяктуу чыгармаларды методикалык жактан иштеп чыгуу, алардын ылайыктуусун окуу китебине киргизүү окуучулар үчүн дагы, тарбиялоочулар үчүн да чоң белек болот. Мындай чыгармалар аркылуу окуучуларды тажаткан, түшүнбөсө да жаттатып мажбурлаган материалдар азайып, окуу китептеринин мазмуну канчалык бир деңгээлде жаңыланып, кандайдыр бир деңгээлде кызыктуу болор эле. Т. Самудиновго балдар адабиятында сөз оюндарынын не бир ажайып түрмөктөрүн жарата алган. А чын-чынына келгенде балдар адабиятынын негизги максаты наристелерди сөздүн маанисин жаш кезинен ылгай билүүгө тарбиялоо, алардын сөз маданиятын калыптандыруу, сөз аркылуу дүйнө таанымын байытуу болуп эмеспи.

Акындын “Шарада-табышмак” ырын алсак:

Табышмактын жообун,
Издешкиле баарыңар.
Илгертеден адамга,
Канат болгон жаныбар.
Суроо андан кийинки,
Оозубуздан табылар.
Тактап айтсак кызматын,
Жаңгак чакма жагы бар.
Кыйындыгы жок тура,
Эми экөөнү кошкула.
Такыр бирөө уттубу,

Мык сууругуч чыктыбы. [Самудинов Т. Ар бакчадан бирден гүл. – Бишкек, 2012. – 60-бет.] “Шарада” ырды катылган ар бир сөз өз алдынча турганда дагы маани берет, эки сөздү бириктирип окуганда дагы кайрадан эле зат атооч келип чыгат. Бул ырда табышмактын жообу “Ат+Тиш” балага табышмакты таптырып эле тим болбостон, эки сөздү бөлүп, кошуп айтырып ой чабытын кеңейтүүгө шыктандырат.

Акын балдар поэзиясында сөздөн башка сөз жасоо, наристелердин байланыштуу кебин, сөз байлыгын өстүрүү, аларды сүйлөө маданиятына үйрөтүүчү ырлары менен бирге кийинки муун жакшы билбеген эски сөздөрдүн маанисин түшүндүрүү боюнча да атап айтаарлык эмгек жасады. Анын ушул багыттагы изденүүлөрү «Чаң баспасын сөздөрдү» аттуу 1991-жылы басмадан чыккан ырлар жыйнагынын мазмунун түздү. Бул жыйнак кийин толукталып, кеңиртилип 2016-жыл кайрадан балдарга сунушталды. Акындын жеткинчектерге таалим-тарбия берүүдөгү өзүнө эреже катары карманганы балдарды ойноп жатып сөз үйрөнүүсүнө басым жасоо. Бул демек

бөбөктүн таанып-билүү аракетин көңүлдүү, кызыктуу кылуу менен сөз байлыгын кеңейтет жана оюн таасын түшүндүрүүгө көмөктөшөт.

Чаң баспасын сөзүндү китебинде үч жүздөн ашуун сөз маанилерине ыр аркылуу аныктама берилген бул жыйнак өспүрүм балдарга арналганы менен жалпы эле окурмандарга кызмат кылчу «сөздүк-ыр» десек болот. Кийинки мезгилдерде элдин жашоо образынын өзгөрүшүнө байланыштуу унутулуп бараткан же жөн эле маанисин так ажырата албай жүргөн сөздөргө таамай аныктама берилген ырлар жоопкерчиликтүү жана дыкат иштелген.

Колдонууга муктаж, тилди байытууга ыңгайлуу, алардын маанисин үйрөнүп, колдоно билүүнү талап кылган сөздөр жетиштүү. Мисалы клубниканы - кулпунай, укропту - ашкөк, квитанцияны – дүмүрчөк десе эмне үчүн болбосун. Улуттук тилдеги ар бир лексикалык бирдик элдик байлык, ал эми алардын колдонуудан чыгышы руханий жоготуулардын бири. Ушул көз караштан алып караганда, Т. Самудинов эне тил алдындагы өзүнүн атуулдук парызын аткарып келаткан калемгерлердин бири. “Чаң баспасын сөздөрдү” китеби бул жагынан балдарга бир топ билим бере алат.

Көргүң келсе кызыгып,
Парандалар мекенин.
Дабышына токойдун,
Кулагыңды төшөгүн.
Кумарыңды кандырат,
Мукам кайрык, эчен үн.

Багыш бугу таң эртең,
Обон созот зоңкулдап.
Бульдозери бул жердин,
Каман жүрөт коркулдап.
Көзөп кирет даракты,

КЫЗЫЛЫШТАН – тоңкулдак. [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү.
– Бишкек, 2016. – 132-бет.]

Т.Самудинов изденүү аркылуу көп сөздөрдүн маанилерин эпостордон, элдик оозеки чыгармалардан алып, алардын маанисин өзү чечмелейт бере алат:

Өздөштүрүп өзүңчө,
Сөз жасагыч өнөрүн.
Мороженое – балмуздак,
Которулбайт дебегин.

Календардын мааниси,
Күнтизмеге эп келет.
Рогатка дегенди,
Айрысаадак деш керек.

Сапарнаама – путёвка,

Пианино – күүсандык.

Кыргызчалап Гимнди,

Урааныр деп үн салдык. [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү. – Бишкек, 2016. – 132-бет.]

Акындын мына ушул өзгөчө сапатына публицист жазуучу С. Станалиев «...Токтосун Самудинов сөз жасагыч акын эмес, ал кыргыз тилинин лексикалык фондусунан сөз издеген, сөздүк турмушубуздун өзүнөн сөз тапкан лингвист-лексиколог акын. Ал окуучуну архаикалык, тарыхый сөздөргө саякат жасатат» [Станалиев С. Көз мончоктой... // Кыргызстан маданияты. – 1992. – 14-январь. – №2] – деп баа берет. Эскирген сөздөр менен бирге акын диалект сөздөрдүн маанисин чечмелөөнү да колго алган. Айталы «даңгесе», «масилет», «алпейим», «пушту», «камек», «майин», «жувалдыз», «абдес», «кыл жуугуч» ж.б.

Окурманды эне тилдин сырдуу дүйнөсүнө жетелеген «Чаң баспасын сөздөрдү» жыйнагына адабий коомчулуктун пикири ар түрдүү, кээде карама-каршылыктуу болду.

Т.Самудинов балдар кызыккандай кылып айбанаттар дүйнөсү аркылуу аларды сөздөр ааламына жетелеп, байкоосуздан балдарды ойнотуп да, ойлотуп да жиберет. Буга «Зоопарктагы окуя» аттуу төмөнкү ыр далил. Жазылышы, уйкаштыгы жана жаңы ыкма менен берилгендиги байкалат.

учКУЧ КАЧан келет?- деп,

Жол карадык баарыбыз.

Биздин тоолуу жергебиз ,

КемЧИЛ эмес куштарга.

Күндүн көзү көрүнбөйт,

КаТАР ТАРтып учканда.

Сунган мынтыК АЗайып,

Жер гүлдөдү жасанып. [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү. – Бишкек, 2016. – 26-бет.]

Ыр саптарында көрүнүп тургандай, сөздөн-сөз жасоо эң эле кызык берилген. Биринчи сөз менен экинчи сөздүн муундарын же айрым тамгаларын кошуу аркылуу «кучкач», «чил», «тар тар», «каз» деген жаңы сөздөрдүн жасалышы ыр уйкаштыгы аркылуу берилгендиктен, бала алгач мазмунга тартылып, андан кийин табышмакты чечмелейт. Мында лирикадан айырмаланып, балдар ырларында окуялуулук кездешет. Т.Самудиновдун балдар ырларында окуялуулук акындын эстетикалык табылгаларынын мазмунун түзөт. Жыйынтыгында наристелер ырларды окуу менен ойлоонууга, алектенүүгө, жылмаюуга, кошумча башка иш-аракеттерди жасоого (сүрөт тартууга, жазууга, ойноого ж. б.) мажбур болушат.

Баланын эң жакшы көргөн нерсеси албетте оюн, баланын жаншериги, эрмеги. Өспүрүмдөрдүн табиятындагы табигый мыйзам ченемге ылайык «Сөз оюндары» кээде жөн гана оюн үчүн жазылганын да түшүнсө болот.

Мындай ырлардын ичинде «Нота менен окуп көр» ырында ноталардын бирин көп чекиттин ордуна коюп окуу кере. Мисалы:

Огород... иш көптө,
Жалкоо басып барабы.
Жайнап турат көз ымдап,
Жер же...штин далайы.

Фа... эгип коюптур,
Гу... деген эжебиз.
Береке... канчалык,
Күз келгенде көрөбүз.

“Эр эмгегин жер жебейт”
Деген сөздү эске алсак.
Муста... абам сыяктуу,

Ке... – ке... кетмен чап [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү. –Бишкек, 2016. – 26-бет.] өзүнүн мүмкүн досунун ысымын жазып алып, “до, ре, ми, фа, соль, чя, си” ноталарын барагында жазылган сөздөрдөн издөө аркылуу баланын таанып-билүүсү өсөт. Мындай ырлар менен акын мектеп, бала бакчада балдар менен иштөөдө сабактын адабий мазмунун дагы байытууга салым кошту.

Өспүрүмдөрдүн ырларынын интеллектуалдык деңгээлин камсыз кылган илимий түшүнүктөрдү эң эле жөнөкөй тамаша менен бере билүү Т.Самудиновдун стилине таандык индивидуалдуу өзгөчөлүктөрдүн бири болуп эсептелинет. Акындын мектеп үчүн жазылган окуу китептерине керектүү, сөз түркүмдөрүн дээрлик толук камтыган, антоним-синонимди жеңил өздөштүрүүгө ыңгайлаштырылган ырлары арбын. Бул ырда антоним-синонимдерди кичинекейлер оңой түшүнгүдөй кылып бере алган:

Тепши, таштек, чылапчын,
Туура, анык, ырас, чын.
Ашуу, дабан, бел, белес,
Малакай, тумак, кулакчын.

Алыс –жакын, жай-чапчаң,
Ачык-бүркөк, жер-асман.
Арык-семиз, ийри-түз,
Баатыр-коркок, жөө-атчан.

Мындай асыл сөздөрдү,
Ой – сандыктан алып чык.
Ким көбүрөөк таба алат,

Анда эмесе жарыштык. [Самудинов Т. Чаң баспасын сөздөрдү. – Бишкек, 2016. – 8-бет.] Т.Самудиновдун калеминен таандык «Бир тамгадан кемитсең», «Бир тамгада ката бар», «Тарынчаак тамга», «Бир маанилеш үч

сөз», «Чекиттерге тамга тап», «Сөз жашынмак», «Сөз оюн», «Каршы сөз», «Жаңыча жаңылмачтар», «Ырдагы сыр», «Синоним ыр», «Туура эмеспи, туурабы?», «Синоним уйкаштар», «Антоним уйкаштар», ж. б. көптөгөн чыгармалары мектеп окуучуларына гана эмес, мугалимдер үчүн да табылгыс материал боло алат.

Акындын балдарга арнап жазган чыгармалары бир топ жоопкерчиликти аркалаган (таанытуучу, билим берүүчү, окуу материалын өздөштүрүүнү жеңилдетүүчү, ой жүгүртүүсүн өстүрүүчү) баалуу көркөм тексттерди камтыйт. Т.Самудинов чыгармачылыгынын көпчүлүгүн балдарды жакшы тарбиялоого арнады. Ырлары менен мугалимдик, тарбиячылык, ата-энелик милдетти аткарууга, аларга көмөкчү болууга салым кошуп келет.

Оңойлугу, жеңилдиги менен балдарды иренжитпей, татаалдыгы менен билим алуудан көңүл калтырбай турган баланын дилине демилге болуу ар бир эле чыгармачыл адамдын колуна келе бербес. Балдар акыны катары Т.Самудиновдун ырларында дал ушул касиет болгон үчүн ал **самудиновдук стилге** ээ боло алды.

“КЫРГЫЗ ПОЭЗИЯСЫНДАГЫ ПАРОДИЯ ЖАНРЫНЫН КАЛЫПТАНЫШЫНДА ТОКТОСУН САМУДИНОВДУН КОШКОН САЛЫМЫ” деп аталган **III бөлүм** эки прагарафтан турат.

3.1 “Токтосун Самудиновдун чыгармаларындагы пародия жанрынын жаралышы жана калыптанышы” деп аталат.

Кыргыз профессионал адабиятына чет элдик адабияттан жаңылык болуп кирген пародияны ата-бабаларыбыз эчактан бери эле тажрыйбадан өткөрүп, турмушта колдонуп келишкендигин байкоого болот. Албетте, бүгүнкү пародияны эмес, ошол пародияны жаратып турган элементтерди мисалы: шакаба, тууроо, азил, күлкү, тамаша, чымчыкей, мыскыл, кыйытма, жанытма, какшык, жымсалдоо, келеклөө, тамсил, ж.б.

“Пародиянын стилистик ыкмалары эки принцип – аналогия жана контраст менен курулат. Аналогия пародияга алынган объектин түрдүү деңгээлдеги элементтерин таап чагылдырса, контраст түрдүү элементтерди параллель түшүнүктөр менен алмаштырып күлкүлүү чагылдырат. **Аналогияга** оригинал текстен өзгөрбөй кирген элементтер, цитаталар, өзгөрбөй берилүүчү аттар (ысымдар, аталыштар) кирет. Ошондой эле тескерисинче, пародияда сөзмө сөз берилген элементтер да контраст боло алат, анткени, алар алгачкы оригинал текстен чыгып башка (пародияга) текстке киргенде башка контекстке ээ болуп, башка чөйрөгө туш келет” [Лушникова Г.И. Специфика лингвистических средств литературной пародии // Вестник Челябинского унив. 2009. №39(177) ст.104.]. Орус адабиятында пародия мурдатан кеңири тарагандыгы, пародисттердин жана пародиялардын сан жагынан дагы, сапат жагынан дагы жогорулугу (кыргыз адабиятына салыштырмалуу) аларды классификациялап түрлөргө бөлүштүрүп кароого мүмкүндүк түзгөн.

Бирок кыргыз адабиятында пародия жок же өнүкпөй калган деп эсептөөгө болбойт. Ойду каймана мааниде туюндуруу маданияты кыргыз

элинде абдан күчтүү өнүккөн. “Керегем сага айтам, келиним сен ук, улагам сага айтам, уулум сен ук”, “Бура сүйлөгөн күлгөнгө жакшы” дегендер жөн жерден чыкпаган. Мындай учурлар пародиянын жаралышын шарттап, кыргыз адабиятындагы пародиялар сапаттык жактан өтө бийиктикке көтөрүлө албаса дагы сандык жагынан алганда бир топ калемгерлер кайрылганын көрүүгө болот.

Кыргыз поэзиясында пародия жанрын баштоочулары деп Мидин Алыбаев, Райкан Шүкүрбеков, Байдылда Сарногоевдерди атоого болот. Б.Сарногоевдин чыгармачылыгында пародиянын жазылышына зарыл болгон башкы курал – юмор, мыскыл бүтүндөй поэзиясынын тулку боюна тарап турса, Р. Шүкүрбеков менен М. Алыбаевдин сатиралык саптарынын арасында пародиянын өзү андан-мындан баш бага калып, үчөөндө тең ирониянын сүртүмдөрү ырдын ичиндеги мүчүлүштүгүнө жармаша калып, юмору тымызын кытыгылап, тамашасы кайра жумшак жайкап, баардыгы бири-бирине өтмө катар өтүп катмарлашып бүтүн бир организм катары кабылданып турат.

М.Алыбаев баштаган эпиграммалар дагы бир топ сатириктерди шыктандырып бул нерсе кыргыз поэзиясында салтка айлана баштаган. Мисалы: Б.Сарногоевдин “Ашуудан берген отчетум”, Ш.Дүйшеевдин “Арабадагы ырлар”, С.Жигитовдун, Э.Ибраевдин, Ж.Рысбаевдин, Т.Самудиновдун, андан кийин Ж.Абдылдаевдин, Т.Моңолбаевдин ж.б көптөгөн акындардын эпиграммалары биринин артынан бири окурмандарга сунушталып келет.

Пародия жанрынын түрлөрү ого эле көп. Жалпылап алганда негизги эки чоң топко (пародиянын жазылыш максатына карай) бөлүнүп жүрөт:

а) Интерпретациялоочу, демек синтездөөчү.

б) Ырдан цитата алып жазуу, демек сындоочу же тууроочу. Интерпретациялоочу пародиянын башаты катарында С. Жигитовдун “Дарбыздан дарбыган сөздөр” аттуу пародиялык циклде жазылган ырларын алсак болот. Себеби, бул чыгарма жанрдык, сюжеттик, композициялык курулушу да башкалардан айырмаланып, поэтикалык интерпретациялоо, синтездөө жолу менен жазылган.

Ал эми экинчи топко кирген ырдан, текстен цитата алып пародия жазуу жолу кыргыз адабиятында көбүрөөк колго алынган. Мисалы: Ж.Абдылдаев, Э.Чопиев, А.Кыдыров, Т.Самудиновдор ж.б.

Ырдан, текстен цитата алып пародия жазуу ыкмасы менен кыргыз адабиятындагы пародия жанырынын өнүгүшүнө орчундуу салым кошкон акындардын бири Т.Самудинов экендиги көпчүлүккө маалым. Т.Самудиновдун пародия жаратуу өзгөчөлүгү ырдын оригиналында оорунсуз, ыңгайсыз жайгашып калган бир эле сөздү алып, ал сөздү башка мааниде кеңири чечмелеп бере алгандыгында. Ырдын оригиналындагы муун өлчөмү, стили дагы өзгөртүлбөстөн пародияда сакталган.

Сен экөөбүз жалган менен чындайбыз,

Сен экөөбүз кайгы менен ырдайбыз,

Сен экөөбүз бир деңизге куйбайбыз.

Сен экөөбүз жылдыз менен жердейбиз,
Сен экөөбүз өмүр менен көрдөйбүз,
Сен экөөбүз бир уяга келбейбиз.

Бул Турар Кожомбердиевдин саптарына Токтосун Самудиновдун “Сен экөөбүз нечебиз” пародиясы:

Сен экөөбүз жалган менен чындайбыз,
Сен экөөбүз фронт менен тылдайбыз,
Сен экөөбүз андай эмес мындайбыз.

Сен экөөбүз кара менен актайбыз,
Сен экөөбүз соо менен мастайбыз,
Сен экөөбүз бул баракка батпайбыз. [Самудинов Т. Тоолор гана көрүшпөйт. – Фрунзе, 1971. – 32-бет.]

Эгерде антонимдерди санап жаза берсе акырына чыкпасы белгилүү. Мындай пародияларды ар адам биринчи окуганда түз эле күлүп жиберээри талашсыз. Андан соң гана бул пародия аркылуу эмнени айткысы келген деген ойго кетебиз. Ар бир адамдын (окурмандын) аң-сезиминде курчап турган айлана-чөйрөнүн микромоделди болору айкын. Окурман пародияны окуп жатып өз маалыматтарын пародисттин маалыматы менен салыштырат. Окшоштук, же айырма, карама-каршылык болуп калышы мүмкүн. Окурмандын пародияны кабыл алуусу үчүн адепки түшүнүктөр кыйшык күзгүдөн ичкере аңтарылып көрүнүшүндөй кабыл алынат. Аны кабылдоодо жөндөмдүү окурман пародияны адеп окуганда көп нерсени эрөөн албаган баштагы көз карашынан таптакыр ажырабашы керек. Кайсы бир убакка чейин бул – пародия деп айткан күндө да, аны олуттуу чыгарма катары кабыл алышы керек. “Мындай аракеттер” – дейт, пародия боюнча адис В.Новиков “Пародиянын тамга аркылуу жазылуу планына жашырылышы шарт. Ушул ачык жана тамгалай пландын ичинде объекттин (пародияга алынган предметтин) экинчи планы жашырылган. Ушул абалга таянып, биз пародиянын эки пландуулугун айткыбыз келет. Пародиянын биринчи планы да, экинчи планы да ага көркөмдүк маани бере албайт. Пародия жөн гана “эки пландуу” эмес, ал татаал, көп мааниге ээ болгон конкреттүү үчүнчү планга ээ. Үчүнчү план берки эки планды айкалыштырып, бир бүтүндүк кыла алат. Анын негизинде имитациялоо принциби жатат. Имитациялоо принциби жөн гана оригиналды туурап чагылдырбастан, аны комикалуу мотивировкалап, кайра чагылдырат” [Новиков В. Книга о пародии // Советская школа. – Стр. 15]. Имитация – латын тилинен *imito* – тууроо дегенди түшүндүрөт. Пародия жазуу үчүн адегенде эле пародисттен имитациялоо принцибин өздөштүрүү талап кылынат.

Т.Самудиновдун пародиялардан турган “Сүзөнөөк ырлар же 101-пародия” (1998-ж) аталыштагы жыйнагы жана “Тандалмаларындагы” пародиялар пародия сүйүүчү окурмандарга чоң белек болду. Аталган китеп

акынды коомго пародис катары тааныта алды. Пародияларынын ар тараптуулугу, логикалык ой жүгүртүүсүнүн тереңдиги, мазмундук бышыктыгы окурмандардын жана мезгилдин сынынан жигердүү өтүп бүгүнкү күндө дагы колдон түшпөй окулуп келе жатышы Т.Самудинов дасыккан таланттуу жана курч пародист экендигине далил боло алат.

3.2 Үчүнчү главанын экинчи параграфы “Пародия жанрындагы чыгармаларынын стилдик өзгөчөлүгү” деп аталат.

Кыргыз адабиятында дүйнөлүк адабиятка салыштырмалуу пародия жанры өз өнүгүүсүн баштаганы менен “там-туң баскан” абалында экенин айтууга болот.

Орус пародисттери пародияны жазылыш максатына карай 1) юмордук же тамашалуу пародиялар 2) сыңдоочу пародиялар 3) пародиялык колдонмо (пародическое использование) деп бөлүп келишет. Пародиялык колдонмолор коомду, публиканы кабардар кылуу, терс көрүнүштөрдүн “бетин ачуу” максатында жазылат. Пародиялык колдонмолордо пародист классикага айланган же эстрада жаатында абдан популярдуу болуп жаткан чыгармалардын (поэзия, поэма, проза) сюжетин, каармандарын пайдаланып же обондуу ырлардын текстин колдонуп, обонуна салып, берейин деген идеясын окурманга, угарманга жеткирет. Кошумчалай кетчү нерсе адабияттан башка тармактагы пародиялардын бөлүнүшү дагы башкачараак. Поэзиядагы пародия жалпылап келгенде синтездөөчү жана сыңдоочу деп бөлүнүп жүрөт. Синтездөөчү – пародиялар С.Жигитовдун “Дарбыздан дарбыган сөздөр” же болбосо М.Алыбаевдин, Р.Шүкүрбековдун, Б.Сарногоевдин сатиралык чыгармаларында түз атын атабастан алыстан кыйытып, мүмкүн жалпылык мүнөздө жазылган пародиялык циклдагы ырларын эсептөөгө болот. М.Алыбаев, Р.Шүкүрбеков, Б.Сарногоевдердин эмгектери жанрдын талабына төп келген таза пародиянын өзү болбостон, пародия алардын сатиралык эмгектеринде бирдикте жашап, бутактанган десек жаңылышпайбыз. Буга жүйөлүү себеп-ал жылдары пародия жанрынын али өз алдынча жанр болуп өз статусун ала элек мезгили эле. Үч акындын сатирасынан кайсы бир чыгармасын таза пародия деп бөлүп алып, аны бүгүнкү күндүн бийиктигинен туруп талдоого туура келбейт. Анткени, биринчиден жазма адабиятыбызда 50-жылдары эмес, бүгүнкү күндө да пародия сейрек жазылып, ал эми сатира болсо үч сатириктин мерчеминен узай албай жатканы менен түшүндүрсө болот. Мунун баары алардын табиятынын татаалдыгынан кабар берет. Бул таасирдин жазма сатирага жасаган бир жакшы жери тамсил жанрынын калыптануусуна жана учурда “эпиграмма” деген аталышта жүргөн арноо ырларынын түптөлүүсүнө негиз болду. Үчүнчүдөн, “Коомдо жашап туруп, коомдон тышкары болууга мүмкүн эмес” демекчи, коомдо “коммунизмди” курууга бүткүл күчүн үрөп, ага “каршы басып”, “чыккынчылык” кылып, анын курулуусуна кедерги болгондорду аёсуз сындап, жазалаган партиячыл, саясий адабият жашап, калемгерлерге сатиралык мазмундагы саясий адабият менен куралдануу күн тартибиндеги маселеге айланган. Пародисттер пародиялык, ирониялык

эффект жаратыш үчүн жогоруда аталган ыкмаларды ылайыгына жараша адепки көрүнүшүнөн түрүн өзгөртүп, башкача мааниге өткөрө сүрөттөп берүүсү зарыл болгон.

Сындоочу – ырдан цитата алып сындоо, ыр сабындагы айрым бир сөздү өзгөртүү аркылуу ал ырды күлкүлүү кылуу же маанисин башка жакка буруп жазуу. Тагыраак айтканда туурап, стилдик жактан оригиналына окшоштуруп жазуу, ыр сабындагы айрым бир кооппой калган сөздү, же болбосо оорунсуз жайгашып калган сапты сынга алуу. Мүмкүн түз мааниде айтылган сөздүн кыйыр маанисин көркөмдөп жазуу. Айырмасы пародия жазуунун бир түрү туурап жазуу болсо, башка бир түрү сындап жазуу. Кыргыз адабиятында пародиянын ушул түрү (сындап жазуу) көбүрөөк кездешет. Албетте пародия жанрынын өзү түзмө түз которулган мааниси каршы ырдоо дегенди түшүндүрөт. Т.Самудинов пародия жазууда көбүнчө цитата алып жазуу түрүн колдонот.

Айта кетчү бир чындык – пародисттин нукура пародисттик тагдыры ортозаар пародиялар менен чектелип да, чечилип да калбайт. Орус пародия изилдөөчүсү В.П.Новиков “Пародия дайыма-эксперимент, анда бардык натыйжа ийгиликтүү болбойт, ийгиликсиз чыкканынын саны өтө көп” – деген [Новиков В.А. Пародия и ее жанровая разновидность, автореферат, Акад.Наук, СССР Москва-1980, стр.12].

Т.Самудиновдун пародияларынан төмөндөгүдөй аллюзиялык туташтарды көрөбүз. Б.Саргогоевдин мындай бир ырына:

Сен эмне, чымчык конгон чырпык белең,

Бир чапса бычак мизи кыйылгандай.

Сен эмне, куйрук менен боор белең,

Жегичтер кулкулдатып сугунгандай.

Т.Самудинов “Мен турганда коркпогун” аталышта пародия жараткан:

Сен эмне, түбү чирик терек белең,

Мас келип кучактаса, жыгылгандай – деген эле жерден көз

алдына сүрөт келе калат. Акын Б.Сарногоев алгачкы саптарын кимге арнаганын билбейбиз, бирок пародияда ар бир окурманга арналаарын, намысына тийип, какшык аралаш чымчыганын туябыз. Коркоктук, чечкинсиздик, пассивдүүлүк акыры барып шылдыңдуу күлкүгө айланарын пародист эң сонун аллюзиялык туташтар менен берген. Пародиянын уландысында:

Сен эмне, билими жок байкуш белең,

Ар кимди кудай санап сыйынгандай, – деп келип, акырында:

Сен эмне, мүйүзү жок торпок белең?

Сен эмне?...Сен ошондон коркмок белең?! деп, окурманды аргасыздан жылмайууга дуушар кылат.

Т.Самудиновдун пародия жаратууда стилдик өзгөчөлүгү С.Жигитовдун дарбызга айландырган пародиялары менен салыштырууда даана байкалат. Т.Самудиновдун пародиялары ийкемдүүрөөк, таасирлүү, ашыкча алыстабай түс, айрым учурда курч айтылат. Мисалы:

“Шашпоо жакшы, мүдүрүлүп, шашуудан,
Жазбоо жакшы, мындай ырды жазуудан!”

Ыр жазган адамга минтип айтуу жаман ырды жазуудан жазбай коюу артык деген ойду кыйытып, өзгөчө таасир берип, акындык талаптын бийик болушуна чакырык жасайт.

Таасирлүү пародиялар Токтосун Самудиновдун чыгармаларда четтен кездешет. Э.Чопиевдин “Экен” аталыштагы ырына төмөнкүдөй пародиясын жазат:

Эки жерде эки,
Төрт болот экен.

Эки адамга бир адам,

Өрт коёт экен – деген ырына пародист турмуштагы маселелерди санай келип “жылкынын туягы төрт болот экен” ж.б. узун сабак ырын жазып келип акырында

Тердесең денеңден суу чыгат экен.

Мончонун эшигинен буу чыгат экен.

Начар ой сөздү жүгөндөйт экен.

Кыскасы «экен» түгөнөөр бекен? – деп окурмандын алдына суроо коюп “Экен” аталышындагы ырдын кемчилигин, анын ички маанисинин тайыздыгын, акындык ойдун чачкындыгын каймана сөз, катуу сын менен пародиясын жазган.

Т.Самудинов кыргыз адабиятында ага чейин кезиге элек пародия жазуунун жаңы ыкмасына кайрылуу жагынан дагы, жалаң пародиялардан турган жыйнактарын чыгаруу жагынан дагы биринчилерден боло алды. Кыргызча пародиялардын калыптанышында, өнүгүшүндө, кеңири таралышында Т.Самудиновдун кошкон салымы чоң болду.

КОРУТУНДУ

Бул диссертациялык изилдөө XX кылымдын 70-жылдарында кыргыз поэзиясына кошулуп, андан бери жыйырмага чукул ыр жыйнактарын, пародияларын, балдарга арналган ырларын чыгарып, өзүнүн жеке поэтикалык табылгалары менен кыргыз поэзиясын байыткан Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгына арналган. Акындын чыгармачылыгы калыптанган мезгил, анын көркөм адабиятка келиши, жараткан көркөм мурастарынын мазмунун, идеялык-тематикалык өзгөчөлүктөрүн, акындын балдар адабиятына, кыргыз пародия жанрына кошкон эмгегин, ыр жыйнактарынын өсүш эволюциясын, акындын чыгармачылыгына буга чейин берилген сындарды, талдоолорду карап, анализге алып төмөнкүдөй жыйынтыктарга келдик:

1. **Токтосун Самудинов – кыргыз поэзиясында өз үнү, өзүнө ылайык жазуу стили бар акын.** Анын акын катары такшалуу мезгили 60-70-жылдарга туш болуп, ошол мезгилде “алтымышынчылар” аталган поэтикалык изденүүнүн, мазмун жана формалык жаңылануунун

зарылдыгын тутунушкан жаңы толкундун таасири астында калыптанды. Мындан улам советтик поэзиядагы бул тенденция Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгына өз таасирин берип формалык, мазмундук жаңыланууларга багыт алды. Буга “Тоолор гана көрүшпөйт” (1971-ж.), “Салам кат” (1974-ж.), “Ат чабыш” (1976-ж.), “Мээр чөп” (1979-ж.), “Алтын сырга” (1981-ж) ж.б. он жети ыр жыйнагы күбө. Акындын лирикалары тематикалык жактан патриоттук маанайда жазылып, ата-журтту ыйыктоо, эли-жерин, эне-тилин барктоо эл алдындагы милдетти бийик коюу идеяларын көтөрүп, ураан-чакырык ой-жүгүртүүдөн тереңге кирип, реалисттик нукка багыт алганы байкалат;

2. Токтосун Самудинов – балдар акыны. Акын кыргыз балдар адабиятында А. Токомбаев, К. Маликов, Ж. Бөкөмбаев, А.Осмонов, М. Алыбаев, Т. Кожомбердиев, К. Жунушевдерден кийин келип, балдарга арналган “Жашынмак” (1984-ж.), “Бешик ыры” (1986-ж.), “Кол чатыр” (1989-ж.), “Тандамал” (2003-ж.), “Ар бакчадан бирден гүл” (2012-ж.) өңдүү балдарга арналган ыр жыйнактары менен балдар адабиятында өз ордун таба алды. Акындын балдарга арналган ырлары тематикалык, жанрдык жактан акро ыр, анаграмма, кроссворд ыр, лотогрифтер, метаграмма, сөз оюндары, суроолуу ырлар, табышмак ырлар, түшүндүрмө ырлар, шарадалар, шрифтограмма сыяктуу түрлөрү менен өзгөчөлөнөт. Акындын балдарга арналган ырлары көркөмдүк өзгөчөлүктөрүнөн сырткары таанытуучу, билим берүүчү, ой жүгүртүүсүн өстүрүүчү ж.б. бир нече милдетти камтып, жаш муундарды тарбиялоодо негизги таяныч катары кызмат аткарып келет;

3. Токтосун Самудинов – балдар поэзиясында элдик оозеки чыгармачылыктын салттары менен жаңычылдыкты айкалыштыра билген акын. Буга анын акыркы 10-15 жылдан бери кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктын бай традициясына кайылып балдар фольклорундагы жаңылмач, табышмак, калп өңдүү жанрларга жаңыча маани, мазмун тартуулап бөбөктөргө сунуштоосу мисал боло алат. Ал эми акро ыры, анаграммалары, лотогрифтер, метаграммалары, сөз оюндары, шарадалары балдар поэзиясындагы жанрдык жаңыланууга багыт алышы дешке болот. Акындын балдар поэзиясына өзгөчө көңүл коюп, мыкты балдар ырларын жаратышына 1979-жылдан бери “Байчечекей” балдар журналында башкы редакторлук кызматты аркалап келиши түздөн түз таасир эткендигин көрөбүз.

4. Токтосун Самудинов – мыкты пародист акын. Кыргыз поэзиясындагы пародия жанры Мидин Алыбаев, Райкан Шүкүрбеков, Байдылда Сарногоевдер менен башталып, С.Жигитов, Э.Ибраев, Ж.Рысбаев, Ш.Дүйшеевдердин катарында Токтосун Самудиновдун

чыгармачылыгында улантылган. Ага толугу менен пародиялардан топтолгон “Сүзөнөөк ырлар, же 101 пародия” деп аталган жыйнагы кыргыз адабиятынын тарыхында сөз болуп жаткан жанр боюнча төл китеп катары бааланып келе жатышы далил болот. Мындан сырткары көпчүлүк ыр жыйнактарында да пародиялык ырлары байма-бай жарыяланып турган. Акын пародия жаратууда сөзгө өтө аяр мамиле жасап, ырды кунт коюп окуу менен анын ичиндеги окшошпой, коошпой калган саптарды кармап алып, ага өзүнүн пародиялык “кошулмасын кошот”. Т.Самудиновдун бул табылгасы кыргыз поэзиясындагы калемгерлердин бир тобуна сын айтуусуна дымак берип, “Самудиновдук пародияны” жаратты.

Демек, Токтосун Самудинов мекенчилдик маанайдагы лирикалары, жаш жеткинчектердин дүйнөсүнө сүңгүп кире алган, тематикалык-жанрдык жактан өтө бай балдар ырлары, көркөм чыгармачылыктагы аналогия менен контрасттык сүрөттөөлөрдөн куралып, сынчыл мүнөз күткөн пародиялары менен балдар акыны, пародист эң башкысы мекенчил лирик акын катары кыргыз поэзиясын мазмундук жана жанрдык жактан байыта алды.

**Диссертациянын негизги жоболору төмөндөгү
макалаларда чагылдырылган:**

1. Жапаракунов У. Один миг из поэзии Токтосуна Самудинова[Текст] / У. Жапаракунов // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам LIV Международной научно-практической конференции «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии». – № 11(50). – М., Изд. «Интернаука». – 2016. – с. 111-117.<https://www.internauka.org/authors/zhaparakunov-uluk>
2. Жапаракунов У. Пародист – Токтосун Самудинов / [Текст] // Интернаука: научный журнал. № 3(7). Часть 1. – М., Изд. «Интернаука». – 2017. – С. 66-67.<https://www.internauka.org/authors/zhaparakunov-uluk>
3. Жапаракунов У.К. Токтосун Самудинов акын жана журналист[Текст] / У.К.Жапаракунов // Сборник материалов научно-практической конференции молодых ученых кыргызстана “Старт в большую науку”.–2013. – №5. – 71-77-бб.
4. Жапаракунов У.К. Токтосун Самудинов – балдар акыны [Текст] / У.К.Жапаракунов // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2014. – 54-61-бб.
5. Жапаракунов У.К. Байчечекей журналы – журналистиканын бир тамчысы [Текст] / У.К.Жапаракунов // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2014. – 98-107-бб.
6. Жапаракунов У.К. Пародия пайдубалы[Текст] / У.К.Жапаракунов // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы.– 2014. – 108-115-бб.
7. Жапаракунов У.К. Токтосун Самудиновдун сүзөөнөк ырлары[Текст] / У.К.Жапаракунов // Улуттук илимдер академиясынын “Адабият жана искусство маселелери” журналы. – №1– 2015. – 233-240-бб.
8. Жапаракунов У.К. Токтосун Самудиновдун чыгармаларындагы лирикалык ырлар [Текст] / У.К.Жапаракунов //БГУ жарчысы.–№1 (31) –2015. – 133-137-бб.
9. Жапаракунов У.К. Балдар адабиятынын көрүнүктүү өкүлү Токтосун Самудинов [Текст] / У.К.Жапаракунов // Айтматов Окуулары – 2016. Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары.– 2016. – 77-82-бб.
10. Жапаракунов У.К. Токтосун Самудиновдун поэзиясынан бир ирмем [Текст] / У.К.Жапаракунов // Айтматов Окуулары – 2015. Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – 2015. –117-123-бб.
11. Жапаракунов У.К. Жаңы пародияга жеке көз караш [Текст] / У.К.Жапаракунов // Улуттук илимдер академиясынын “Адабият жана искусство маселелери”.– 2016. – 285-289-бб.

Жапаракунуов Улукбек Курманбекович “Токтосун Самудиновдун поэзиясындагы жанрдык жана стилдик изденүүлөр” деген филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн 10.01.01 – кыргыз адабияты адистиги боюнча жазылган диссертациянын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: акро ыр, балдар адабияты, жанр, изденүү, кыргыз адабияты, лирика, пародия, поэзия, стил, табылга эпиграмма.

Изилдөө объектиси: Токтосун Самудиновдун лирикалары, балдар ырлары, пародиялары.

Изилдөөнүн предмети: Т.Самудиновдун чыгармачылыгы боюнча жазылган элүүгө жакын илимий макалалар жана акындын 1971-жылдан тартып учурга чейинки жарык көргөн он жети (ырлар) жыйнагы.

Изилдөөнүн максаты: Токтосун Самудиновдун адабий мурастарын илимий талдоодон өткөрүп, идеялык-тематикалык, жанрдык-стилдик, көркөмдүк-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн талдоо аркылуу жалпы чыгармачылыгына баа берүү.

Илимий изилдөөнүн методологиясы: алдыга койгон маселенин жүйөсүнөн келип чыгат. Изилдөөнүн жүрүшүндө Т.Самудиновдун лирикалары О.Султановдун, С.Эралиевдин, балдар ырлары Т.Кожомбердиевдин, К.Жунушевдин, пародиялары С.Жигитовдун ж.б. акындардын чыгармалары менен тематикалык жана стилдик өзгөчөлүктөрүн салыштыруу методу колдонулду.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: диссертацияда Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгы алгач ирет толук жана ырааттуу изилденгенине келип байланышат. Алгач ирет акындын чыгармачылык эволюциясы, анын чыгармаларынын идеялык-тематикалык, жанрдык-стилдик, көркөм-эстетикалык изденүүлөрү конкреттүү талдоолор аркылуу аныкталып, тиешелүү жыйынтыктар чыгарылат. Кыргыз адабиятынын тарыхый өнүгүсүнүн алкагында Т.Самудиновдун чыгармачылыгынын системалуу жана комплекстүү толук талдоого алынышы илимий иштин жаңылыгын айгинелеп турат.

Изилдөөнүн илимий-теориялык мааниси. Кыргыз поэзия жанрынын өкүлү Токтосун Самудиновдун чыгармачылыгы боюнча айтылган ой-пикирлер илимий изилдөөнүн алгачкысы катары мындан кийинки изилдөөчүлөргө таяныч болуп бермекчи. Ошондой эле акындын чыгармачылык өзгөчөлүгүн, индивидуалдуулугун түшүнүүгө өбөлгө болмокчу.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Жапаракунова Улукбека Курманбековича
написанной по специальности 10.01.01 – кыргызская литература для
соискания ученой степени кандидата филологической науки на тему
«Жанровые и стилевые поиски в поэзии Токтосуна Самудинова»

Ключевые слова: акростих, детская литература, жанр, кыргызская литература, лирика, находка, пародия, поиск, поэзия, стиль, эпиграмма.

Объект исследования: лирика Т.Самудинова, детские стихи, пародия.

Предмет исследования: около 50 научные статьи по творчеству Т.Самудинова, 17 сборников (стихов) поэта, опубликованные с 1971 года по настоящее время.

Цель исследования: Анализируя творческие поиски, находки, стилевые особенности Токтосуна Самудинова, раскрыть занимаемое место в настоящее время. С этой целью анализировать, сравнивая тематические идейные особенностей с другой лирикой поэта, раскрыть многообразие детских стихов по жанрам, показать в сопоставлении с пародиями других пародистов стиливое различие пародии поэта.

Методология научного исследования: выходит из повода, поставленной перед нами задачи. В ходе исследования использованы методы сравнения тематических и стиливых особенностей лирики Т.Самудинова с детскими стихами О.Султанова, С.Эралиева, пародии Т.Кожомбердиева, К.Жунушева, произведения С. Джигитова и других поэтов.

Научная новизна полученных результатов: со стороны диссертанта собраны все произведения Т.Самудинова выпущенные в 70 годах и на основе теории мировой литературы разделены на 3 группы. Среди них особо обращены внимание на пародии, Т.Самудинов как пародист оставляет следы для исследования как пародист.

Теоретическая и практическая значения: вновь формирующийся жанр пародии в кыргызской литературе применяется на уровне диссертационных исследований, дипломных, курсовых работ, в создании учебников. А также, думаем, что в детской литературе и лирическом жанре далее способствует в глубоком исследовании творчества Т.Самудинова.

Written by specialization No 10.01.01 - Kyrgyz literature for the researcher degree of candidate of philological science to the topic "Genre and style searches in poetry of Toktosun Samudinov"

Key words: Acrostic, Epigram, Finding, Genre, Kyrgyz literature, Literature for children, Lyrics, Parody, Poetry, Search, Style,

Object of study: the lyrics of T. Samudinova, children's poems, parody.

Research subject: 50 scientific articles from the work papers of T. Samudinov, 17 collections (poems) of the poet, published from 1971 till the present.

Objective of the study: creative searches are analyzed, findings, stylistic features of Toktosun Samudinov, revealing the spot places currently occupied. Hence, to analyze, comparing thematic ideological peculiarities with the poet's other lyrics, exposing the diversity of children's poetry by genre, to clarify in comparison with the parodies of other parodists, the stylistic distinction of the poet's parody.

Scientific research methodology: out of the cause, the task up to us. The study was used by the methods of comparing thematic and stylistic peculiarities of the lyrics of T. Samudinov with children's verses by O. Sultanov, S. Eraliev, the parodies of T. Kozhomberdiev, K. Junusheva, works by S. Dzhigitov and other poets.

The scientific novelty of the obtained results: from the researcher side was collected all poem works of T. Samudinov, released in the 70s, based on the theory of world literature and they are divided into 3 groups. Specific attention was paid to the parodies of T. Samudinov, as a parodist he leaves the traces for research as a parodist.

Theoretical and practical implications: the newly reformed genre of parody in Kyrgyz literature is applied by same level of dissertated research, dissertation work, term papers, in the creation of textbooks. And also, we think that in children's literature and the lyrical genre further contributes to the keen study of T. Samudinov's works.